

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Elin Johansson

Barns delaktighet i vårdnadstvister- är det så bra som det låter?

*En kritisk granskning av om barns rätt till delaktighet i vårdnadstvister utifrån ett
barnperspektiv är motiverad och om denna rätt behöver stärkas*

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Sacharias Votinius

Termin: VT 2021

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Avgränsningar	8
1.4 Metod och material	8
1.5 Forskningsläge	9
1.6 Disposition	10
2 BARNES DELAKTIGHET I VÅRDNADSTVISTER	11
2.1 Gällande rätt	11
2.1.1 Svensk rätt	11
2.1.2 Barnkonventionen	12
2.2 Rättsutvecklingen avseende barns rätt till delaktighet	13
2.2.1 Barns behov av delaktighet uppmärksammas	13
2.2.2 Barns rätt till delaktighet stärks	15
2.2.3 Aktuella lagförslag för att stärka barns rätt till delaktighet	17
3 ÖVERVÄGANDEN OM BARNES DELAKTIGHET INOM FORSKNING/DOKTRIN	19
3.1 Vad talar för och emot delaktighet?	19
4 PERSPEKTIV/INFALLSVINKLAR PÅ DELAKTIGHET	22
4.1 Föräldraalienation	22
4.1.1 Innebörden och förekomsten av föräldraalienation	22
4.1.2 Föräldraalienation och barnets delaktighet och vilja	23
4.1.3 Professionellas synpunkter på föräldraalienation	23
4.2 Delaktighet ur barnets perspektiv	24
4.3 Delaktighet ur familjerättssekreterares perspektiv	26

5 ANALYS OCH SLUTSATSER	28
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	32

Summary

Protecting children and children's rights are issues that are constantly relevant, and in politics, new legislative proposals are constantly being put forward on how the child rights perspective can be strengthened.

In this essay, it will be explained whether children's right to participation in custody disputes to the extent that applicable law opens up for today is motivated, and whether it is motivated to strengthen this right. The purpose of this essay will be achieved by illuminate the considerations justified by the legislator in order to strenghten the child's right to participation. Furthermore, the purpose of this essay will be achieved by presenting which arguments speak for and against children being involved in custody disputes.

The method that will be used for the essay is consistently the legal dogmatic one, meaning that text of a law, legislative history and doctrine will be used. Since the purpose of the essay is to conduct a critical examination of the legal development and the current legal situation in the area, the use of a critical legal dogmatic analysis, which opens up the possibility of criticizing current law, has meant that the purpose of the essay has been answered in a nuanced way.

What can be seen regarding the arguments that, according to the legislator has justified that childrens's right to participation has been strenghtened, is that the arguments are largely based on considerations that children should be respected to a greater extent as independent individuals with own needs and interests. Moreover Sweden's accession to the Convention on the rights of the Child, in particular article 12 of the Convention, has justified that childrens's rights to participation has been strenghtened.

In the doctrine it is seen that there is a relatively large consensus that a view of children as independent legal entities is something positive, as such an approach gives children the opportunity to ensure that their interests are

safeguarded throughout the custody process. Children have also expressed that they want to be able to influence their situation and that they feel relieved to be allowed to speak within the framework of custody disputes. The arguments put forward in the doctrine against children's participation in custody disputes are based on the idea that children need to be protected from responsibility, and that children neither can, nor should make decisions of their own. Some children also find it difficult to get involved in their parents' conflict and to have the feeling that they are forced to choose one of the parents' side. The phenomenon of parental alienation can also be problematic in relation to the child's participation in custody disputes.

If you look at circumstances such as children being influenced by their parents, feeling pressured and experiencing difficult feelings of loyalty, it is doubtful whether the legislation is justified from a child perspective. At the same time it is important to take into account that many children feel good about being involved. Strengthening children's right to participate in text of law by clarifying children's right to information in custody disputes, is from a child perspective a good way to go. However, before the legislator strengthens the right of younger children to participate, I believe it is necessary for the legislator to consider whether it is time to take problems with parental alienation, i.e. that children are influenced by their parents, into consideration.

Sammanfattning

Att värna om barn och barns rättigheter är frågor som ständigt är aktuella, och inom politiken framförs ständigt nya lagförslag på hur barnrättsperspektivet kan stärkas.

I denna uppsats kommer därmed redogöras för om barns delaktighet i vårdnadstvister i den utsträckning som gällande rätt öppnar upp för är motiverad, samt om det är berättigat att stärka denna rätt. Uppsatsens syfte kommer uppnås genom att belysa dels vilka överväganden som från lagstiftarens sida motiverat en mer långtgående reglering kring barns rätt till delaktighet, dels vilka argument som talar för respektive mot barns delaktighet i vårdnadstvister.

Metoden som kommer användas är för uppsatsen genomgående den rättsdogmatiska, innebärande att lagtext, lagförarbeten och doktrin kommer att användas. Då uppsatsens syfte är att göra en kritisk granskning av rättsutvecklingen och det rådande rättsläget på området, har användningen av en kritisk rättsdogmatisk analys, vilken öppnar upp för möjligheten att kritisera gällande rätt, medfört att uppsatsen syfte kunnat besvaras på ett nyanserat sätt.

Det man kan se angående de argument och tankegångar som enligt lagstiftaren motiverat en mer långtgående reglering kring barns rätt till delaktighet, är att de till stor del grundat sig på överväganden om att barn i högre grad ska respekteras som självständiga individer med egna behov och intressen. Även Sveriges anslutning till barnkonventionen 1990, i synnerhet konventionens artikel 12, har från lagstiftarens sida under åren motiverat en mer långtgående reglering kring denna rätt.

I doktrinen ser man att det råder relativt stor enighet om att en syn på barn som självständiga rättsliga subjekt är något positivt, då ett sådant synsätt ger

barn möjlighet att se till att dess intresse tillvaratas genom hela vårdnadsprocessen. Barn har också gett uttryck för att de vill kunna påverka sin situation och att de känner sig lättade över att få komma till tals inom ramen för vårdnadstvister. De argument som inom doktrinen framförts mot barns delaktighet i vårdnadstvister, grundar sig i tanken om att barn behöver skyddas från ansvar, och att barn varken kan eller ska fatta beslut. Vissa barn tycker också det är jobbigt att bli indragna i föräldrarnas konflikter och att ha känslan av att de tvingas välja en av föräldrarnas sida.

Ser man till omständigheter som att barn påverkas av sina föräldrar, känner sig pressade och upplever svåra lojalitetskänslor är det tveksamt om lagstiftningen ur ett barnperspektiv är motiverad, samtidigt är det viktigt att ta i beaktning att många barn mår bra av att vara delaktiga. Att stärka barns rätt till delaktiga genom att i lagtext förtydliga barns rätt till information i vårdnadstvister anser jag ur ett barnperspektiv är en bra väg att gå. Däremot, innan lagstiftaren stärker yngre barns rätt att vara delaktiga är det nödvändigt att från lagstiftarens sida fundera på om det inte är dags att ta problem med föräldraalienation, d.v.s. att barn påverkas av sina föräldrar, på riktigt.

Förord

Att skriva uppsats är som att åka berg- och dalbana, det går upp och det går ner. Men inte minst har det varit en rolig och lärorik period att skriva uppsats eftersom det gett mig möjligheten att fördjupa mig i ett ämne jag tycker är intressant. Inledningsvis vill jag rikta ett tack till min handledare Sacharias som bidragit med värdefulla synpunkter under skrivandets gång. Men inte minst vill jag tacka Josefine, min stöttepelare i alla lägen. Dina kloka inputs och vår förmåga att tillsammans skratta oss igenom problem, har underlättat skrivandet oerhört mycket.

Förkortningar

BRIS	Barnets rätt i samhället
DS	Departementsserien
FN:s konvention om barnets rättigheter	Barnkonventionen
FN:s kommitté för barnets rättigheter	Barnrättskommittén
Föräldrabalken	FB
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Att värna om barn och barns rättigheter är frågor som ständigt är aktuella, och lagstiftaren är inte sparsam med att föra fram nya lagförslag på hur barnrättsperspektivet kan stärkas. Personligen fastnade jag för ämnet barns delaktighet i vårdnadstvister när jag läste familjerätt på Juristprogrammet, där det som främst fångade min uppmärksamhet var det faktum att barn hade större inflytande i familjerättsliga processer än jag tidigare var medveten om. Utifrån den allmänna debatten som ständigt förs kring ämnet har jag fått uppfattningen av att delaktighet ses som något bra och eftersträvansvärt, vilket jag tror medfört att de negativa, men minst lika viktiga aspekterna att beakta har kommit i skymundan. Därmed är min förhoppning med denna uppsats att nyansera bilden av barns delaktighet i vårdnadstvister för att se om delaktigheten utifrån barnets perspektiv verkligen är så bra som den framställs att vara.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att kritiskt granska om det utifrån ett barnperspektiv är motiverat att barn ges möjlighet att vara delaktiga i vårdnadstvister i den utsträckning som gällande i nuläget rätt öppnar upp för, samt om ytterligare lagstiftningsåtgärder som syftar till att stärka barns rätt till delaktighet är berättigade. För att syftet ska kunna besvaras kommer i uppsatsen följande två frågeställningar att behandlas:

- Vilka argument och tankegångar har enligt lagstiftaren motiverat en mer långtgående reglering kring barns rätt till delaktighet i vårdnadstvister?
- Vilka är de huvudsakliga argumenten/skälen som talar *för* respektive *mot* att barn ska vara delaktiga i vårdnadstvister?

1.3 Avgränsningar

När det kommer till att involvera barn i vårdnadstvister finns det olika tillvägagångssätt att tillgå. Med anledning av uppsatsens begränsade omfång samt tidsaspekten kommer det dock inte vara möjligt att redogöra för alla dessa möjligheter. Barns delaktighet inom ramen för snabbupplysningar, samarbetsamtal och vid interimistiska beslut kommer inte behandlas närmare. Den möjlighet som finns att höra ett barn direkt inför domstolen vid en vårdnadsvist kommer heller inte att beaktas. Även barns delaktighet vid verkställighetsärenden ligger utanför uppsatsens behandling. Barns delaktighet kommer för uppsatsens syfte definieras som barns rätt att komma till tals, samt den rätt barn har att få sin vilja beaktad.

1.4 Metod och material

För att besvara uppsatsens syfte och frågeställningar kommer främst den rättsdogmatiska metoden att användas. Att besvara en frågeställning i enlighet med den rättsdogmatiska metoden innebär att man söker svar genom att använda sig av de allmänt accepterade rättskällorna; lagtext, lagförarbeten, rättspraxis och doktrin.¹ Då uppsatsens syfte främst fokuserar på att ur ett barnperspektiv kritiskt granska den rättsutveckling som skett ut på området har mitt fokus av naturliga skäl legat på att granska och analysera lagförarbeten i form av betänkanden och propositioner.

För att belysa argument för och emot barns delaktighet i vårdnadstvister har uttalanden i doktrinen varit av central betydelse, då doktrin som rättskälla möjliggör en kritisk granskning av rättsläget samt öppnar upp för möjligheter att belysa konsekvenser och alternativa lösningar av en viss rättslig reglering.² Vidare är det genom de ändamålsinriktade argumenten som framförs i doktrinen, möjligheten finns att påverka utvecklingen av rätten i önskad riktning.³ Att bedriva en kritisk rättsdogmatisk analys

¹ Nääv och Zamboni (2018) s. 21.

² Nääv och Zamboni (2018) s. 35.

³ Nääv och Zamboni (2018) s. 36.

öppnar även upp för att man kan stödja sin argumentation inte enbart på doktrin, utan även på vad som framkommit i den samhällsvetenskapliga forskningen, exempelvis genom att ta in sociologiska och statistiska perspektiv.⁴ Det finns med andra ord inga hinder för att man inom ramen för den rättsdogmatiska analysen går längre än att beskriva gällande rätt, genom att ta in fristående argument i syfte att belysa att det rådande rättsläget i något avseende är otillfredsställande och behöver ändras.⁵ Att på detta sätt ha möjlighet att i sin analys gå utanför gällande rätt är enligt min mening av stor vikt avseende frågor om barns delaktighet i vårdnadstvister, då jag anser att det krävs att olika perspektiv anläggs i syfte att få en så nyanserad bild som möjligt. I uppsatsen används denna möjlighet genom att olika rapporter från bl.a. BRIS och Barnombudsmannen används för att påvisa hur barn ser på dess rätt till delaktighet. Vidare ska nämnas att den rättsdogmatiska metoden öppnar upp för framställande av kritik av gällande rätt, samt att den kan användas för att föreslå nya lösningar.⁶

1.5 Forskningsläge

Den allmänna uppfattningen inom forskningen avseende barns delaktighet i vårdnadstvister anser jag är att de flesta forskarna på området ser det som något positivt. Det jag tycker mig sakna efter att ha läst en stor del av det material som behandlar ämnet är att man inte problematiserat barns delaktighet utifrån olika perspektiv, exempelvis utifrån hur barn och familjerättssekreterare ser på dessa frågor. Stor del av den forskning som finns fokuserar enbart på enskilda aspekter och ger enligt min mening ingen helhetsbild av frågan. Därav hoppas jag med denna uppsats kunna bidra med att belysa barns delaktighet utifrån olika perspektiv genom att anlägga ett annorlunda angreppssätt på frågan, och därigenom försöka svara på frågan om det verkligen är motiverat att successivt stärka barnrättsperspektivet i vårdnadstvister. Bland de framstående forskarna på

⁴ Nääv och Zamboni (2018) s. 41.

⁵ Nääv och Zamboni (2018) s. 40.

⁶ Nääv och Zamboni (2018) s. 24.

området kan nämnas Anna Singer, Lotta Dahlstrand, Mats Sjösten, Ingrid Höjer, Karin Röbbäck och Titti Mattsson.

1.6 Disposition

Uppsatsen inleds i detta kapitel med en beskrivning av arbetets syfte och varför ämnet är värt att undersöka närmare. I Kapitel 2 kommer sedan redogöras hur gällande rätt ser ut på området, samt för den rättsutveckling som motiverat en mer långtgående reglering kring barns delaktighet i vårdnadstvister. I uppsatsens kapitel 3 kommer olika argument för och emot barns delaktighet i vårdnadstvister att belysas utifrån vad forskare på området framfört i doktrinen. Vidare i kapitel 4 så kommer fokus vara på att belysa barns rätt till delaktighet utifrån olika perspektiv. Därav kommer i kapitlet redogöras för dels vad barn själva anser om sin delaktighet, dels för vad familjerättssekreterare har för synpunkter på barns delaktighet. Även fenomenet föräldraalienation kommer behandlas i detta kapitel. Avslutningsvis kommer i kapitel 5 uppsatsens syfte och frågeställningar besvaras samt en analys föras kring det aktuella ämnet.

2 Barns delaktighet i vårdnadstvister

2.1 Gällande rätt

2.1.1 Svensk rätt

I 6 kap. 2 a § föräldrabalken (1949:381), FB, föreskrivs att barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av vad som är barnets bästa ska domstolen som en av flera omständigheter enligt 6 kap. 2 a § 3 st. FB ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. I realiteten innebär det att barnets vilja bör följas av domstolen, om barnet nått en sådan ålder och mognad att barnets vilja bör respekteras.⁷ Det är således 6 kap. 2 a § 3 st. FB som öppnar upp för att göra barn delaktiga i vårdnadstvister.

För att domstolen ska ha möjlighet att göra barnet delaktigt och ta hänsyn till barnets vilja krävs att domstolen får information om barnets inställning och åsikter i vårdnadsfrågan, vilket sker genom att domstolen i enlighet med 6 kap. 19 § 3 st. FB ger socialnämnden i uppdrag att verkställa en vårdnadsutredning. Om socialnämnden får i uppdrag att verkställa en vårdnadsutredning ska nämnden enligt 6 kap. 19 § 4 st. FB försöka klarlägga barnets inställning, och om och det inte är olämpligt, redovisa den för rätten samt lämna förslag till beslut. Det är av stor vikt att den bedömning som görs av vårdnadsutredaren är utförlig eftersom de slutsatser som utredaren drar av barnets situation kommer ligga till grund för domstolens bedömning i målet.⁸

⁷ Sjösten (2020) s. 273.

⁸ Sjösten (2020) s. 268.

2.1.2 Barnkonventionen

Sedan den 1 januari 2020 gäller FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) som lag i Sverige.⁹

En av fördelarna med att barnkonventionen numera är lag är enligt Anna Singer, professor i civilrätt vid Uppsala universitet, att det ska ge ett förändrat synsätt på hur man ser på barn som rättighetsbärare.¹⁰ Enligt Singer ger artiklarna i barnkonventionen uttryck för ett tydligt barnperspektiv genom att det är barnets intressen, behov och livssituation som står i fokus. Barn ska enligt barnkonventionen ses som individer med egna utkrävbara rättigheter som de har rätt att få tillgodosedda genom vuxenvärldens försorg.¹¹

Barnkonventionen bygger på fyra grundprinciper som ska vara vägledande vid tillämpningen av konventionens övriga bestämmelser. Två av dessa grundläggande principer är konventionens artikel 3 och artikel 12.¹² Att barnkonventionen ger uttryck för ett tydligt barnperspektiv framgår av artikel 3, där det föreskrivs att barnets bästa ska vara avgörande vid alla åtgärder som rör barn, oavsett om de aktuella åtgärderna vidtas av domstolar, administrativa myndigheter, lagstiftande organ, offentliga eller privata institutioner.¹³ Den för uppsatsen mest relevanta artikeln att lyfta fram är artikel 12 om barnets rätt att komma till tals, där det framgår att alla barn som är i stånd att bilda åsikter ska ha rätt att fritt uttrycka dessa och få åsikterna beaktade i förhållande till barnets ålder och mognad.¹⁴

I syfte att underlätta för konventionsstaterna har FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén) i sina allmänna kommentarer framfört hur konventionsstaterna ska tolka och tillämpa artikel 12. Inledningsvis betonas i de allmänna kommentarerna att en åldersgräns för när ett barn ska ha rätt

⁹ Sjösten (2020) s. 38.

¹⁰ Singer (2019b) s. 46.

¹¹ Singer (2019b) s. 42.

¹² Singer (2019b) s. 43.

¹³ Prop. 2017/18:186 s. 12.

¹⁴ Prop. 2017/18:186 s. 18.

att uttrycka sina åsikter inte är att föredra, då kommittén är av uppfattningen att även icke-verbal kommunikation ska respekteras.¹⁵ Vidare framhäver kommittén vikten av att barnet fritt ska kunna uttrycka sina åsikter, med innebörden att barnet inte ska vara föremål för någon form av otillbörlig påverkan eller manipulation när barnet gör sin röst hörd. Därmed anses från kommitténs sida att det är av största vikt att barnet får möjlighet att framföra sina autentiska åsikter.¹⁶ Kommittén anser vidare att det inte finns några motsättningar mellan artikel 3 och artikel 12, då ett tillgodoseende av barnets bästa enligt kommittén alltid kräver att artikel 12 om barnets rätt att komma till tals respekteras.¹⁷ Anna Singer är dock av uppfattningen att den bakomliggande synen på barnkonventionens artikel 12, enligt vilket barn ska ses som rättsliga subjekt med rätt till aktivt deltagande i beslutsprocesser, inte alltid låter sig förenas med den syn på barn som fortfarande råder enligt svensk rättstillämpning. Att hänsyn ska tas till barns vilja i vårdnadstvister har i Sverige främst att göra med att lagstiftaren sett barnets rätt att påverka och få sin vilja beaktad som ett behov som de vuxna ska se till uppfylls å barnets vägnar, snarare än att barnet på egen väg kan tillgodose sin rätt att vara delaktigt.¹⁸ Innebörden och framväxten av dessa olika synsätt på barn kommer att förklaras mer utförligt nedan i kapitel 2.

2.2 Rättsutvecklingen avseende barns rätt till delaktighet

2.2.1 Barns behov av delaktighet uppmärksammas

Sverige präglades under 1900-talet av stora samhällsförändringar, vilket inte minst kom att påverka lagstiftningen rörande barn och barns rättigheter.¹⁹ Det som låg i förgrunden till ett förändrat synsätt på barn var främst de tongångarna som under tidigt 1900-tal framfördes om att det var viktigt att barn i större utsträckning skulle behandlas med respekt för sin egenart och

¹⁵ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer s. 9.

¹⁶ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer s. 9-10.

¹⁷ Barnrättskommitténs allmänna kommentarer s. 17.

¹⁸ Singer (2019b) s. 37-38.

¹⁹ Singer (2019a) s. 22.

att föräldramakten därav behövde inskränkas.²⁰ Det förändrade synsättet på barn medförde att barns förmåga att ta egna beslut och ha egna åsikter var egenskaper som av samhället successivt började uppfattas som viktigare att ta hänsyn till.²¹

Med anledning av samhällets förändrade syn och tankesätt kring barn tillsattes 1977 *Utredningen om barnets rätt*, vars uppdrag bestod i att undersöka hur barns behov och intressen kunde tillgodoses på ett bättre sätt än tidigare.²² Bland de behov som lyftes fram av utredningen som väsentliga för barn att få tillgodosedda var dels barnets rätt att få känna sig behövt och ta ansvar, dels barnets rätt att få större möjlighet att påverka sin situation i vårdnadstvister.²³ Därmed kan sägas att sägas att det bakomliggande lagstiftningsintresset var att i större utsträckning se barn som självständiga individer.²⁴ Ett annat behov som av utredningen lyftes fram som viktigt att ta hänsyn till var barnets behov av att känna samhörighet med sina föräldrar.²⁵ Därav framfördes att det var viktigt att se till att barnet inte skulle behöva tvingas välja sida eller ta ansvar i föräldrarnas konflikter, utan att barnets lojalitetskänslor gentemot sina föräldrar respekterades. Det ansågs därmed enligt utredningen tillräckligt om barnet hölls informerat om föräldrarnas konfliktsituation i vårdnadstvisten.²⁶

De överväganden och behov som lyftes fram av *Utredningen om barnets rätt* resulterade i att 1982 års reform av föräldrabalkens regler om vårdnad fick ett tydligt fokus på barnets bästa som rättslig målsättning, utifrån de antaganden om barns behov som identifierats av utredningen.²⁷ Genom kopplingen mellan tillgodoseendet av barns behov och barnets bästa kan

²⁰ Singer (2019b) s. 29.

²¹ Singer (2019b) s. 29.

²² SOU 1979:63 s. 13.

²³ SOU 1979:63 s. 56.

²⁴ Singer (2019b) s. 33.

²⁵ SOU 1979:63 s. 56.

²⁶ SOU 1979:63 s. 58.

²⁷ Singer (2019b) s. 33.

sägas att det växte fram ett behovsorienterat synsätt att se på barn.²⁸ Innebörden av ett behovsorienterat synsätt på barn kommer behandlas mer utförligt nedan i avsnitt 3.1.

2.2.2 Barns rätt till delaktighet stärks

Barns delaktighet i vårdnadstvister blev åter ett ämne för diskussion i och med Sveriges anslutning till barnkonventionen 1990.²⁹ Bakgrunden till detta var delvis att barnrättskommittén, efter en granskning av hur Sverige följde barnkonventionen, framförde att det för Sveriges del fanns utrymme för förbättringar. Det ska dock erinras om att barnrättskommittén ansåg att den svenska lagstiftningen, trots erinrandet om de förbättringar som från Sveriges sida kunde göras, uppfyllde barnkonventionens krav.³⁰ Frågan om barns rätt att komma till tals togs därav 1994 upp till behandling av Justitiedepartementet i promemorian *Barns rätt att komma till tals*.³¹ I promemorian betonades vikten av att barnets egen uppfattning och egna önskemål skulle tillmätas större betydelse i vårdnadstvister än som varit fallet innan.³² Av promemorian framgick att det i fråga om mycket små barn helt saknades anledning att utröna och beakta barnets vilja.³³

I den efterföljande propositionen *Barns rätt att komma till tals* ställde sig regeringen övervägande positiv till de synpunkter som framförts i promemorian. Majoriteten av remissinstanserna därav bl.a. Socialstyrelsen, Barnets rätt i samhället (BRIS), Barnombudsmannen och Sveriges Psykologförbund framhöll det angelägna i att stärka barns rätt att komma till tals genom lagreglering.³⁴ Bland de remissinstanser som ställde sig skeptiska till att stärka barns rätt till delaktighet kan nämnas Luleå och Sölvesborgs tingsrätt, vilka i sina remissyttranden anförde att ett utökat

²⁸ Singer (2019b) s. 32-33.

²⁹ Singer (2019a) s. 26.

³⁰ Ds 1994:85 s. 14.

³¹ Jfr Ds 1994:85.

³² Ds 1994:85 s. 34.

³³ Ds 1994:85 s. 39.

³⁴ Prop. 1994/95:224 s. 33-34.

hänsynstagande till barns vilja sannolikt skulle innebära en betydande risk för barn att utsättas för påtryckningar från sina föräldrar.³⁵ Med beaktande av remissinstansernas yttranden betonades därav i propositionen vikten av att ett stärkt deltagande från barnets sida inte fick medföra att barnet tvingades ta ställning eller påverkades av sina föräldrar.³⁶ Resultatet blev att det i föräldrabalkens sjätte kapitel infördes en bestämmelse om att domstolen vid bedömningen av barnets bästa i vårdnads och umgängesfrågor skulle vara skyldig att fästa särskilt avseende vid barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.³⁷

Med anledning av 1996 års reform av barnets rätt att komma till tals tillsatte regeringen 2002 en vårdnadskommitté med uppdraget att utvärdera reformen och ge förslag på ytterligare förbättringar.³⁸ Ett av förslagen i betänkandet var att ordet *vilja* i lagtexten skulle bytas ut mot *inställning*, i syfte att främja de yngre barnens rätt till delaktighet.³⁹ Kommittén framförde även att barnet skulle ses som huvudpersonen i vårdnadstvisten samt att barnets inställning skulle väga tungt vid bedömningen av barnets bästa.⁴⁰ Bland de situationer där kommittén ansåg det mindre lämpligt att involvera barnet nämndes de fall där barnet befann sig i en stark lojalitetskonflikt mellan föräldrarna eller om barnet led av psykisk sjukdom.⁴¹ De familjerättssekreterare, advokater och domare som yttrade sig i samband med betänkandet belyste problematiken kring att veta när ett barn har blivit påverkat av sina föräldrar.⁴²

I propositionen *Nya vårdnadsregler* som efterföljdes av vårdnadskommitténs utredning betonades vikten av att stärka barnperspektivet.⁴³ Ett återkommande argument som framfördes till att

³⁵ Prop. 1994/95:224 s. 34.

³⁶ Prop. 1994/95:224 s. 34.

³⁷ Prop. 1994/95:224 s. 27.

³⁸ SOU 2005:43 Del A s. 3.

³⁹ SOU 2005:43 Del A s. 31.

⁴⁰ SOU 2005:43 Del A s. 210.

⁴¹ SOU 2005:43 Del A s. 213.

⁴² SOU 2005:43 Del A s. 223.

⁴³ Prop. 2005/06:99 s. 1.

barnperspektivet behövde stärkas var barnkonventionens stadgande i artikel 12 om barnets rätt att komma till tals.⁴⁴ Till skillnad från kommittén ansåg dock inte regeringen att det var nödvändigt att byta ut ordet *vilja* mot *inställning*.⁴⁵ I övrigt instämde regeringen med de överväganden som kommittén gjort,⁴⁶ och som redogjorts för ovan. Resultatet blev att det i 6 kap. 2 a § FB infördes en reglering med lydelsen att barnets bästa ska vara avgörande för alla *beslut* om vårdnad, boende och umgänge samt att *hänsyn ska tas till barnets vilja* med beaktande av barnets ålder och mognad,⁴⁷ vilket är så som lagtexten är utformad idag.

2.2.3 Aktuella lagförslag för att stärka barns rätt till delaktighet

Att stärka barnrättsperspektivet är en lika aktuell fråga idag som det var när vårdnadskommittén tillsattes av regeringen i liknande syfte 2002. För att se över om 2006 års vårdnadsreform stärkt barnrättsperspektivet i önskvärd omfattning, tillsatte regeringen 2014 en vårdnadsutredning med uppdraget att se över den frågan. Vårdnadsutredningens förslag och synpunkter resulterade i betänkandet *Se barnet!*⁴⁸ Av betänkandet framgår att barnrättsperspektivet efter 2006 års reform stärkts avseende att barn idag kommer till tals, och därmed är delaktiga i större utsträckning än som var fallet innan reformen. Utredningen framhäver dock att mer kan göras för att stärka barnets rättigheter.⁴⁹ De lagförslag som framförts i betänkandet avseende att stärka barnets rätt att komma till tals är att barnets rätt till information och att fritt uttrycka sina åsikter behöver tydliggöras.⁵⁰

Avseende barnets rätt att få information betonar utredningen att syftet med det ska vara att klargöra för barnet hur dess åsikter kommer användas och beaktas under processens gång.⁵¹ Det ska heller enligt vårdnadsutredningen, med hänvisning till barnkonventionen, inte införas någon åldersgräns för när

⁴⁴ Prop. 2005/06:99 s. 39.

⁴⁵ Prop. 2005/06:99 s. 45.

⁴⁶ Prop. 2005/06:99 s. 46.

⁴⁷ Prop. 2005/06:99 s. 6.

⁴⁸ SOU 2017:6 s. 3.

⁴⁹ SOU 2017:6 s. 26.

⁵⁰ SOU 2017:6 s. 32.

⁵¹ SOU 2017:6 s. 315.

barn ska ha rätt att komma till tals, då det ska förutsättas att alla barn kan uttrycka åsikter.⁵² Enligt vårdnadsutredningen är förhoppningen med de nya lagförslagen att fokuset flyttas från föräldrarnas konflikter till barnets rättigheter och behov, vilket enligt utredningen är en förutsättning för att vårdnadskonflikter utifrån barnets perspektiv ska kunna lösas på bästa sätt.⁵³

I den efterföljande propositionen *Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister* instämmer regeringen med vårdnadsutredningen om att i 6 kap. FB införa en helt ny bestämmelse om barnets rätt till information och rätt att komma till tals.⁵⁴ Den föreslagna lydelsen från regeringen sida är att det i 6 kap. FB ska införas en helt ny 2b § som stadgar att barnet ska få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Enligt samma paragraf ska även framgå att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.⁵⁵ Förhoppningen från regeringens sida med att byta ord ordet vilja mot åsikter är att man främjar de yngre barnens rätt att komma till tals, samt att man undviker att barn pressas till att ta ställning mellan sina föräldrar.⁵⁶ Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2021.⁵⁷

⁵² SOU 2017:6 s. 314.

⁵³ SOU 2017:6 s. 29.

⁵⁴ Prop. 2020/21:150 s. 26.

⁵⁵ Prop. 2020/21:150 s. 9.

⁵⁶ Prop. 2020/21:150 s. 26.

⁵⁷ Prop. 2020/21:150 s. 2.

3 Överväganden om barns delaktighet inom forskning/doktrin

3.1 Vad talar för och emot delaktighet?

Frågor kring barns ökade deltagande i rättsprocesser, speciellt avseende dess delaktighet i vårdnadsfrågor har som tidigare framgått varit uppe för diskussion i svensk rätt sedan mitten på 1900-talet.⁵⁸ Med hänvisning till tidigare forskning framhäver Ingrid Höjer och Karin Röbbäck, verksamma vid institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet, att ett skäl till att inte involvera barn i familjerättsliga processer är tanken om att barn behöver skyddas genom att inte lägga över ansvar på barnen.⁵⁹

Att barn är i behov av skydd genom vuxnas omsorger ger enligt Anna Singer uttryck för ett behovsorienterat synsätt att se på barn, enligt vilket ett barn kan ha rättigheter utan att det själv har möjlighet att utkräva dem.⁶⁰ De som förespråkar ett behovsorienterat synsätt är av uppfattningen att barn saknar förmågan att vara med och bestämma i frågor som rör barnen själva eftersom det främst är de vuxna som ska tillgodose barnens behov.⁶¹ Med andra ord innebär det att barns vilja och kompetens med detta beskyddande perspektiv ”villkoras” utifrån de ställningstaganden som görs av vuxenvärlden.⁶² I motsats till det som Singer anser vara att se barn som objekt i behov av vuxnas omsorger kan barn ses som självbestämmande individer med förmåga att delta i familjerättsliga processer och fatta egna beslut. Att se barn på det sättet ger enligt Singer uttryck för ett

⁵⁸ Höjer och Röbbäck (2007) s. 34.

⁵⁹ Höjer och Röbbäck (2007) s. 36.

⁶⁰ Singer (2019a) s. 31.

⁶¹ Singer (2019b) s. 47.

⁶² Höjer och Röbbäck (2007) s. 28.

kompetensorienterat synsätt att se på barn, enligt vilket barn ses som självständiga rättsliga subjekt.⁶³

Att se barn som kompetenta och självständiga rättsliga aktörer har av forskare ansetts som övervägande positivt, men det har också framförts att det finns risker med att uteslutande ha det synsättet på barn. Av de risker som framförts av professionella aktörer på arenan kan nämnas uppfattningar om att barn måste skyddas och inte pressas på synpunkter, då de för barnet får anses vara tillräckligt jobbigt att enbart befinna sig en i vårdnadstvist.⁶⁴

Titti Mattsson, doktorand i socialrätt vid Lunds universitet, anser dock att de behov som finns av att skydda barnet måste vägas mot de risker som finns om barnet inte får delta i processen. Mattsson framhåller det som självklart att barnet aldrig ska pressas på synpunkter, men att ett deltagande genom möten med socialsekreterare eller dylikt inte torde vara skadligt för barnet. Mattsson är av uppfattningen att om barnet ges möjlighet att delta i förfarandet på ett lämpligt sätt är risken liten att barnet utsätts för psykisk press. Ett lämpligt deltagande ger enligt Mattsson barnet möjlighet att se till att dess intresse tillgodoses genom hela processen.⁶⁵ Även de omständigheterna att barn är opålitliga och lättpåverkade av sin omgivning har inom forskningen framförts som argument mot att göra barn delaktiga i vårdnadstvister.⁶⁶ Mattsson är dock av uppfattning att även vuxna, precis som barn kan vara opålitliga och påverkade av sin omgivning, varför det enligt henne inte utgör ett godtagbart argument för att utesluta barnet ur den rättsliga processen.⁶⁷ Forskarna Maria Eriksson och Elisabet Näsman har diskuterat de olika synsätten som finns på barn som rättshandlande individer, och landat i slutsatsen att det som bl.a. Singer påstår om att det finns två olika sätt att se på barn, inte nödvändigtvis behöver betyda att de två synsätten ställs i motsatsförhållande till varandra. Att visa omsorg för

⁶³ Singer (2019a) s. 30.

⁶⁴ Höjer och Röbäck (2007) s. 36.

⁶⁵ Mattsson (1998) s. 54.

⁶⁶ Höjer och Röbäck (2007) s. 36.

⁶⁷ Mattsson (1998) s. 54.

barnet behöver inte nödvändigtvis innebära att synen på barnet som rättshandlande subjekt går förlorad.⁶⁸

Om man går över och ser till begreppet barnets bästa så är den brittiske familjerättsexperten John Eekelaar av uppfattningen att man kan avgöra vad som är barnets bästa på två olika sätt. Antingen så grundar beslutsfattaren enligt Eekelaar sin bedömning på vetenskap och beprövad erfarenhet, eller så tillåter beslutsfattaren att barnet intar en aktiv roll i avgörandet om vad som anser vara barnets till bästa, vilket han benämner som dynamic self-determinism. För att ett aktivt deltagande från barnets sida ska vara till barnets bästa betonar Eekelaar vikten av att barnet inte påverkats av vuxna i dess närhet. Det är dock genom att kombinera dessa två synsätt som man enligt Eekelaar kommer så nära en bedömning till fördel för barnets bästa som möjligt.⁶⁹

⁶⁸ Eriksson och Näsman (2008) s. 81-82.

⁶⁹ SOU 1997:116 s. 134.

4 Perspektiv/infallsvinklar på delaktighet

4.1 Föräldraalienation

4.1.1 Innebörden och förekomsten av föräldraalienation

Fenomenet föräldraalienation är sedan cirka 20 år tillbaka både accepterat och väletablerat internationellt bland jurister, forskare, läkare och psykologer. I nuläget finns ingen exakt definition på vad föräldraalienation innebär, men utifrån den forskning som finns på området kan det beskrivas som ett fenomen där ett barn vänder sig mot eller helt bryter kontakten med en av sina föräldrar som det tidigare haft en god kontakt med, utan att det finns någon befogad anledning till detta. Således krävs det, för att det ska vara fråga om föräldraalienation, att barnets avståndstagande från den ena föräldern helt eller delvis beror på den andra förälderns påverkan på barnet.⁷⁰

Att det inte finns någon exakt definition på vad föräldraalienation innebär i kombination med att det är svårt att mäta, medför att det är svårt att säga hur vanligt förekommande det är bland familjer. Det kan dock konstateras att föräldraalienation är vanligast bland de familjer som befinner sig i svåra vårdnadstvister, d.v.s. där den ena föräldern stämt den andra inför domstol.⁷¹ Om en uppskattning ändå ska göras, har alienationsexperter utifrån det rådande forskningsläget i Storbritannien, Kanada, USA och Australien uppskattat att antalet alienationsfall vid svåra vårdnadstvister ligger omkring 20 till 50 procent.⁷² Det finns heller ingen tydlig statistisk på hur vanligt förekommande föräldraalienation är i Sverige, men forskaren Annika

⁷⁰ Bergenstein och Lytsy (2019) s. 20.

⁷¹ Bergenstein och Lytsy (2019) s. 51.

⁷² Bergenstein och Lytsy (2019) s. 53.

Rejmer, docent i rättssociologi och forskare inom familje-, social- och straffrätt vid Uppsala universitet, menar att de internationella uppskattningarna även torde spegla hur det ser ut i Sverige. Om så är fallet innebär det att mellan 650 och 1600 familjer om året är indragna i en vårdnadstvist där föräldraalienation förekommer,⁷³ vilket inte utgör en obetydande andel av de 5988 vårdnadsrelaterade mål som avgjordes runtom i landets tingsrätter år 2020.⁷⁴

4.1.2 Föräldraalienation och barnets delaktighet och vilja

Inom den internationella forskningen råder enighet kring att föräldraalienation utgör en form av psykisk misshandel som drabbar de alienerade barnen mycket hårt.⁷⁵ För att ett barn ska anses vara alienerat finns vissa identifikationskriterier som måste vara uppfyllda, där det för uppsatsens syfte mest relevanta kriterium att lyfta fram är ”The independent-thinker phenomenon”, innebärande att barnet hävdar att det inte på något sätt blivit påverkat av den ena föräldern till att ta avstånd från den andra föräldern.⁷⁶ I svensk lagstiftning är idag barnrättsperspektivet starkt, barns åsikter och vilja är viktiga faktorer för domstolen att ta hänsyn till när den avgör vårdnadsrelaterade frågor, vilket kan bli oerhört problematiskt i de fall föräldraalienation är för handen och barnets uttryckta vilja inte överensstämmer med dess autentiska vilja.⁷⁷

4.1.3 Professionellas synpunkter på föräldraalienation

En av de som reflekterat över föräldraalienation i Sverige är familjerättsexperten Anna Singer, professor i civilrätt vid Uppsala universitet. Anna Singer var en av de experter som var med och utvärderade 2006 års vårdnadsreform, vilket resulterade i betänkandet *Se barnet!* vars

⁷³ Bergenstein och Lytsy (2019) s. 54.

⁷⁴ Domstolsverket (2020), tabell 1.4.

⁷⁵ Bergenstein och Lytsy (2019) s. 82.

⁷⁶ Bergenstein och Lytsy (2019) s. 63.

⁷⁷ Bergenstein och Lytsy (2019) s. 132.

innehåll behandlats utförligt ovan i kapitel 2.⁷⁸ Singer menar att *Se barnet!* inte förhåller sig till föräldraalienation, då det inte ingick i deras uppdrag att ta det i beaktning. Hon delar dock uppfattning att när man genom 2006 års reform valde att lägga större vikt vid barnets vilja, också ökade incitamenten från föräldrarnas sida att påverka sina barn vilket kan ha medfört att antalet alienationsfall i Sverige ökat.⁷⁹ Anna betonar att lagstiftarens fokus på att kontinuerligt stärka barnrättsperspektivet och öka barnets inflytande är problematiskt och utgör en svag punkt i dagens lagstiftning. Att barnets vilja ska vara ett av de avgörande kriterierna vid bedömning av barnets bästa, menar hon öppnar upp för föräldrarna att använda sina barn som vapen i syfte att vinna en tvist mot den andra föräldern. Anna framhåller därför att hon är kritisk till att dra in barnen som en tredje part i vårdnadstvister då barn ska slippa ha det ansvaret, speciellt de yngre barnen som hon menar inte har någon förståelse för vad en vårdnadsvist innebär.⁸⁰

4.2 Delaktighet ur barnets perspektiv

Genom ett riksdagsbeslut den 1 december 2010 godkändes den strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige som framförts av regeringen i propositionen strategi för att stärka barnets rättigheter.⁸¹ Med anledning av detta gav regeringen Barnombudsmannen i uppdrag att öka kännedomen om strategin för regionala och kommunala aktörer, vilket resulterade i projektet *Pejling och dialog*.⁸² För att ta reda på barns erfarenheter av att komma till tals inom vårdnad, boende och umgängesutredningar samrådde Socialstyrelsen, inom ramen för de resultat som framkommit i *Pejling och dialog*, med Barnombudsmannen för att få klarhet i frågan.⁸³ De barn som Barnombudsmannen intervjuade framförde bl.a. att de tyckte det var jobbigt att träffa många olika människor, att de var rädda för vad deras utsagor

⁷⁸ Bergenstein och Lytsy (2019) s. 245.

⁷⁹ Bergenstein och Lytsy (2019) s. 247.

⁸⁰ Bergenstein och Lytsy (2019) s. 254.

⁸¹ Barnombudsmannen ”Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige”.

⁸² Barnombudsmannen ”Barns expertråd till kommuner, landsting och myndigheter- Pejling och dialog” s. 4.

⁸³ Socialstyrelsen (2014) s. 7.

skulle få för konsekvenser och en rädsla för att bli ifrågasatta av vuxenvärlden.⁸⁴

Vidare har även BRIS i rapporten ”*Lyssna på mig*”. *Barnets upplevelse av skilsmässa och föräldrars konflikter*, sammanställt uppgifter om barns erfarenheter av att komma till tals i vårdnadstvister samt hur de upplever föräldrarnas skilsmässokonflikt.⁸⁵ Av rapporten framgår att vissa barn tyckte det var jobbigt att hamna mitt emellan sina föräldrar och därför inte vågade uttrycka sin vilja. För de barnen var det enda som spelade någon roll att föräldrarna blev sams igen. Det fanns även de barn som tyckte det var jobbigt att behöva bli indragna i konflikten genom att tvingas välja en av föräldrarnas sida.⁸⁶ Vidare framgår av rapporten att många av de barn som uttryckte sin vilja vid samtal med familjerätten upplevde att deras berättelser inte togs på allvar och att de blev ifrågasatta av utredaren.⁸⁷ Barnen gav uttryck för att de saknade vuxna som kunde ge dem stöd och som verkligen lyssnade på deras berättelser och vilja.⁸⁸ Av de sammanfattande reflektionerna som gjordes av BRIS med anledning av barnens utsagor kan det konstateras att många barn vill kunna uttrycka sin vilja och påverka sin livssituation⁸⁹, men att de känner att professionella och föräldrar inte ger dem tillräckligt med utrymme att göra det idag.⁹⁰ Barnen betonar vikten av att kunna uttrycka sina vilja och önskemål, samtidigt som det inte vill känna för stort ansvar i föräldrarnas konflikt.⁹¹

Även inom ramen för betänkandet *Se barnet!* inhämtade vårdnadsutredningen genom en undersökning barns synpunkter på rätten att komma till tals i vårdnadsutredningar.⁹² Flera av barnen tyckte det var påfrestande att prata med utredaren, medan andra upplevde en känsla av

⁸⁴ Socialstyrelsen (2014) s. 16.

⁸⁵ Rapport från BRIS ”Lyssna på mig” s. 14.

⁸⁶ Rapport från BRIS ”Lyssna på mig” s. 59.

⁸⁷ Rapport från BRIS ”Lyssna på mig” s. 60.

⁸⁸ Rapport från BRIS ”Lyssna på mig” s. 61.

⁸⁹ Rapport från BRIS ”Lyssna på mig” s. 88.

⁹⁰ Rapport från BRIS ”Lyssna på mig” s. 91.

⁹¹ Rapport från BRIS ”Lyssna på mig” s. 92.

⁹² SOU 2017:6 s. 296.

lättnad efter att de fått ge uttryck för sina åsikter. Några av barnen nämnde, i liket med vad som framkommit av Barnombudsmannens och BRIS undersökningar, att de var oroliga över hur deras föräldrar skulle reagera på deras utsagor.⁹³

4.3 Delaktighet ur familjerättssekreterares perspektiv

För att ha möjlighet att kartlägga och utvärdera reglerna om barnets rätt att komma till tals valde vårdnadsutredningen att inom ramen för *Se barnet!* inhämta synpunkter från olika aktörer på området, därav bl.a. familjerättssekreterare.⁹⁴ En gemensam uppfattning bland de tillfrågade familjerättssekreterarna var att de ansåg att det var svårt att hantera barnets berättelser inom ramen för vårdnadsutredningen, eftersom vissa av barnen inte ville att deras föräldrar skulle få reda på vad de sagt.

Familjerättssekreterarna betonade även den fina balansgången mellan att få fram barnets vilja som underlag till domstolen, samtidigt som barnet måste skyddas. Andra aspekter som av familjerättssekreterarna lyfte fram som problematiska var att många barn efter påverkan säger det de tror att deras föräldrar vill höra, och att utgångspunkten att barnets inställning ska redovisas inför rätten riskerar att medföra att barnet hamnar i en pressad situation.⁹⁵

Vid Socialstyrelsens kartläggning av barns möjligheter att komma till tals i VBU utredningar, genomfördes intervjuer med erfarna familjerättssekreterare från femton av landets kommuner, med syftet att få klarhet i sekreterarnas erfarenheter och tankar kring barns delaktighet och rätt att komma till tals.⁹⁶ Familjerättssekreterarna ansåg att det var viktigt för barnen att ha möjlighet att uttrycka sin vilja för någon utomstående, då de menade att barn mår bra av att få information om och att samtala kring

⁹³ SOU 2017:6 s. 303.

⁹⁴ SOU 2017:6 s. 296.

⁹⁵ SOU 2017:6 s. 304-305.

⁹⁶ Socialstyrelsen (2014) s. 23.

den situation barnen befinner sig i. Vidare ansåg de att det är viktigt att ge barnen en röst för att kunna avgöra om barnen är i behov av hjälp och stöd.⁹⁷ Det fanns dock meningsskiljaktigheter mellan sekreterarna angående hur de trodde att barnen upplevde samtalen med dem. Medan vissa menade att samtalen hade en positiv inverkan på barnen, främst avseende möjligheten samtalen ger för barnen att få inblick i sin egen situation, var andra av uppfattningen att barnen upplevde samtalen med familjerättssekreteraren som abstrakta och svårförståeliga.⁹⁸ De sekreterare som hade en mer negativ inställning till barnets delaktighet framförde de svårigheter som finns med att hantera barnens berättelser på ett korrekt sätt, främst i de fall där barnen är påverkade, samt dilemmat som finns när barnet ska uttrycka en åsikt som sen inte får någon större betydelse vid domstolens bedömning.⁹⁹ Familjerättssekreterarna framförde att de var besvikna över att domstolen inte lyssnar på barnen efter att de valt att öppna upp sig i en vårdnadsutredning.¹⁰⁰

⁹⁷ Socialstyrelsen (2014) s. 24.

⁹⁸ Socialstyrelsen (2014) s. 16.

⁹⁹ Socialstyrelsen (2014) s. 25.

¹⁰⁰ Socialstyrelsen (2014) s. 26.

5 Analys och slutsatser

Beträffande frågan om *vilka överväganden som från lagstiftarens sida motiverat en mer långtgående reglering kring barns delaktighet i vårdnadstvister*, kan inledningsvis nämnas de aspekter som 1977 lyftes fram av Utredningen om barnets rätt, avseende barns grundläggande behov av att kunna påverka sin livssituation samt att respektera barn som självständiga individer. Genom att Utredningen om barnets rätt på det sättet uppmärksammade barnens behov på ett sätt som inte gjorts tidigare kan det sägas ha utgjort startskottet för ett i svensk rätt starkare barnrättsperspektiv.

Förutom barns behov av att kunna påverka sin livssituation samt respekten för barn som självständiga individer, ser man tydligt vid studerandet av i uppsatsen nämnda lagförarbeten att Sveriges anslutning till barnkonventionen, i synnerhet konventionens artikel 12, lyfts fram som ett återkommande argument för att stärka barns rätt till delaktighet. Framst i avseendet att främja yngre barns rätt att få vara delaktiga och uttrycka åsikter, då barnrättskommittén i sina allmänna rekommendationer framfört att någon åldersgräns för när ett barn ska göras delaktigt inte är att föredra. Detta fick genomslag i svensk rätt i och med vårdnadsreformen 2006 där det erinrades om att yngre barn skulle göras delaktiga i större utsträckning.

I doktrinen kan sägas råda delade meningar om det är bra eller dåligt för barn att vara delaktiga i vårdnadstvister. Bland de forskare som *förespråkar att ett aktivt deltagande från barnens sida gynnar barnet* i positiv bemärkelse, ser man att de argument som framförts främst baserar sig utifrån det kompetensorienterade synsättet på barn. En forskare som får anses förespråka detta synsätt på barn är Titti Mattsson, som är av uppfattningen att ett deltagande från barns sida inom ramen för exempelvis en vårdnadsutredning inte riskerar att skada barnen. Även det Ingrid Höjer och Karin Röbbäck framför om att det finns en ”risk” med att barn skyddas från deltagande, tolkar jag som att de ställer sig övervägande positiva till att

barn ska ha inflytande i vårdnadstvister. Att barn i intervjuer med bl.a. Barnombudsmannen och BRIS framfört att de vill kunna påverka sin situation, samt att barn upplever en lättnad av att få ge uttryck för sin vilja, är också skäl som talar för att ett aktivt deltagande från barnens sida är bra. Även familjerättssekreterare har uttryckt att barn mår bra av att delta och att komma till tals inom ramen för vårdnadstvister.

Om man går vidare och ser till de *argument som framförts mot barns deltagande i vårdnadstvister*, grundar sig de i tanken om att barn behöver skyddas, vilket ger uttryck för det som Anna Singer benämner som ett behovsorienterat synsätt att se på barn där barn varken ska eller kan fatta beslut rörande dess personliga angelägenheter. Andra skäl mot att involvera barn i vårdnadstvister i för hög utsträckning kan nämnas de erfarenheter som barn själva delat med sig av, där det framkommit att många barn upplever det som jobbigt att träffa många människor inom ramen för vårdnadsutredningen samt att vissa barn känner sig indragna i föräldrarnas konflikt mot sin vilja, då de upplever att de tvingas ta ställning för eller emot ena föräldern. Vissa barn anser också att de tycker det är påfrestande att prata med en utredare, och en rädsla för vad deras utsagor ska få för konsekvenser.

För att *slutligen besvara uppsatsens syfte om det utifrån ett barnperspektiv är motiverat att barn ges möjlighet att vara delaktiga i den utsträckning som är fallet idag, samt om denna rätt behöver stärkas*, krävs det att de olika argument som framförts i doktrinen och bland barn och familjerättssekreterare, analyseras i förhållande till de överväganden som från lagstiftarens sida motiverat att stärka denna rätt. En första fråga som är intressant att ställa sig är den om lagstiftarens ”goda” intentioner att succesivt ge barnet större utrymme att vara delaktigt och att påverka sin situation i vårdnadstvister, enbart påverkat barnet i positiv bemärkelse. När Utredningen om barnets rätt uppmärksammade barns grundläggande behov av att känna ansvar och av att ha möjlighet att påverka sin situation, var det ställningstaganden som till en början var förenade med en viss restriktivitet

från lagstiftarens sida att blanda in barnen i för stor utsträckning. Det sågs av lagstiftaren tillräckligt, för att garantera barnet respekt för sin egenart och som en självbestämmande individ, att barnet erhöles information om föräldrarnas konfliktsituation. Det ansågs inte från utredningens sida att det låg i barnets intresse att ta ställning för en av sina föräldrar eller åläggas att ta ansvar i föräldrarnas vårdnadskonflikt. Här dominerade med andra ord det behovsorienterade synsättet att se på barn.

Ser man på den rättsutveckling som skett avseende barns delaktighet i vårdnadstvister sedan dess är synen på barn idag väsentligt annorlunda. Genom åtskilliga reformer avseende vårdnad, boende och umgänge har barns rätt till delaktighet i stärkts. I nuvarande lagstiftning ska barnet ses som huvudperson i vårdnadstvisterna, innebärande ett ökat fokus på barnets intressen, samt att det inte anses berättigat med någon nedre åldersgräns för när barn ska göras delaktiga. Den främsta bristen som jag utifrån ett barnperspektiv ser med dagens lagstiftning kring denna rätt är att trots åtskilliga förmananden från remissinstanser om att barn inte ska känna sig pressade, tvingas ta ställning, eller påverkas av sina föräldrar, så framgår det av de intervjuer som Barnombudsmannen och BRIS gjort att många barn känner så. Jag tycker mig se tendenser till att lagstiftaren valt att inte ta dessa frågor på allvar, utan att de kommit i skymundan av argument kring vad barnkonventionen krävt angående barns rätt till delaktighet.

Ett annat problem som finns i förhållande till dagens lagstiftning om barns rätt till delaktighet är fenomenet föräldraalienation. Om det är så som Annika Rejmer påstår att den internationella statistiken även speglar hur vanligt förekommande föräldraalienation är i Sverige, innebär det att ca 650-1600 familjer varje år drabbas av detta. Jag anser att detta inte är helt obetydande siffror som man kan bortse från, utan att detta är något som av lagstiftaren måste uppmärksammas, främst med beaktande av att barnkommittén i sina allmänna rekommendationer framfört att ett deltagande från barnets sida förutsätter att det deltar frivilligt och att barnet inte blivit manipulerat. Även familjerättsexperten Eekelaar har betonat att

barnet måste ha möjlighet att framföra sina autentiska åsikter om delaktigheten ska vara till barnets bästa. Slutsatsen man kan dra utifrån Eekelaars resonemang blir att det ur ett barnperspektiv inte är till barnets bästa att vara delaktigt när föräldraalienation är för handen. Väger man det som Mattsson framför angående behovet att av skydda barnet mot riskerna med att barnet inte får delta, bör enligt mig barnets behov av skydd i detta läge få företräde. Sett ur detta perspektiv blir det således svårt att säga att dagens lagstiftning ur ett barnperspektiv är motiverad, då syftet med både den svenska lagstiftningen och barnkonventionen är att barns delaktighet bygger på tanken att barnet deltar på helt fria villkor.

Att i lagtext, så som från regeringens sida nu är föreslaget, stärka barnets delaktighet i vårdnadstvister genom att förtydliga barnets rätt till information är enligt mig rätt väg att gå avseende att stärka barnrättsperspektivet. Främst avseende att barn uttryckt rädsla för vad deras berättelser ska få för konsekvenser. Frågan är dock om det utifrån ett barnperspektiv är berättigat att stärka yngre barn rätt att komma till tals genom att byta ut ordet vilja mot åsikter i lagtexten. Utifrån det behovsorienterade synsättet att se på barn har jag svårt att se att ett sådant lagförslag är berättigat. Vidare har Anna Singer framfört att det är svårt för de allra minsta barnen att ens förstå vad en vårdnadstvist innebär, vilket även vissa familjerättssekreterare instämt i då de uttryckt att en vårdnadstvist kan te sig som väldigt abstrakt för de allra minsta barnen. Innan lagstiftaren kommit underfund med hur man ska lösa problemen kring att barn känner sig påverkade, blir pressade och har en känsla av att tvingas ta ställning är jag av uppfattningen att barnrättsperspektivet avseende att främja yngre barn rätt att vara delaktiga inte är berättigat att stärka. Jag instämmer således i det som Eriksson och Näsman framför om att synen på barn som rättshandlande subjekt inte nödvändigtvis behöver försvinna bara för att man visar omsorg för barnen i högre utsträckning.

Käll- och litteraturförteckning

KÄLLOR

Tryckta källor

Offentligt tryck

Sverige

Utredningsbetänkanden

SOU 1979:63 Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m. m.

Ds 1994:85 Barns rätt att komma till tals: Regler för familjerättsliga och sociala mål och ärenden.

SOU 1997:116 Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.

SOU 2005:43 Vårdnad – Boende – Umgänge: Barnets bästa, föräldrars ansvar, Del A.

SOU 2017:6 Se barnet!

Propositioner

Prop. 1994/95:224 Barns rätt att komma till tals.

Prop. 2005/06:99 Nya vårdnadsregler.

Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.

Prop. 2020/21:150 Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister.

Elektroniska källor

CRC/C/GC/12 Barnrättskommitténs allmänna kommentarer nr 12 (2009)

”Barnets rätt att bli hörd”:

www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for-nedladdning/ak12_2019.pdf, besökt 2021-05-01.

Barnombudsmannen: ”Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige”, uppdaterad 21 januari 2015:

www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/pejling-dialog/strategin/, besökt 2021-04-29.

Barnombudsmannen: ”Barns expertråd till kommuner, landsting och myndigheter- Pejling och dialog 2012-2014”,
www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument-for-nedladdning/publikationer/pejling_och_dialog.pdf, besökt 2021-04-20.

Rapport från BRIS: ” Lyssna på mig-barnets upplevelse av skilsmässa och föräldrars konflikter”,
www.bris.se/globalassets/pdf/rapporter/bris_lyssna_pa_mig.pdf, besökt 2021-05-01.

Domstolsverket: Domstolsstatistik 2020,
www.domstol.se/globalassets/filer/gemensamt-innehall/styrning-och-riktlinjer/statistik/2021/domstolsstatistik-2020.pdf, besökt 2021-04-25.

Socialstyrelsen: ”Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge”, publicerad december 2014,
www.mfof.se/download/18.7a15f94516e8e25421b18717/1574925684935/barns-delaktighet-i-utredningar-om-vardnad-boende-umgange.pdf, besökt 2021-04-22.

LITTERATUR

Bergenstein, Christina - Lytsy, Anna: *Barn som tvingas välja bort en förälder: Föräldraalienation i Sverige: fakta, rättsregler, erfarenheter*. Stockholm 2019.

Eriksson, Maria - Näsman Elisabet (2008): ”Barn som offer och aktörer”. *Sociologisk forskning*, s. 81-86.

Höjer, Inger - Röbbäck, Karin: *Barn i kläm: hur uppmärksammas barn i mål om verkställighet av umgänge*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Stockholm 2007.

Mattsson, Titti (1998), ” Barnet mening i LVU-processen”. *Socialvetenskaplig tidskrift* (1) s. 45–57.

Nääv, Maria – Zamboni, Mauro: *Juridisk metodlära*. Andra upplagan. Lund 2018.

Singer, Anna (2019a), *Barns rätt*. Andra upplagan. Uppsala 2019.

Singer, Anna (2019b), *Barnets bästa: Om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. Sjunde upplagan. Stockholm 2019.

Sjösten, Mats: *Vårdnad, boende och umgänge: samt verkställigheten av sådana avgöranden och överenskommelser*. Femte upplagan. Stockholm 2020.